

**UWAGI WSTĘPNE DO BADAŃ SONDAŻOWYCH
PRZEPROWADZONYCH NA TRZECH GRODZISKACH
(I, II, IV) w CIEPŁEM, POW. TCZEW**

Latem 1970 r. Muzeum Archeologiczne w Gdańsku w ramach weryfikacji grodzisk na Pomorzu Wschodnim przeprowadziło badania sondażowe na trzech grodziskach wczesnośredniowiecznych nr II, III i IV oraz jednym grodzisku późnośredniowiecznym nr I w miejscowości Ciepłe, pow. Tczew (ryc. 1).

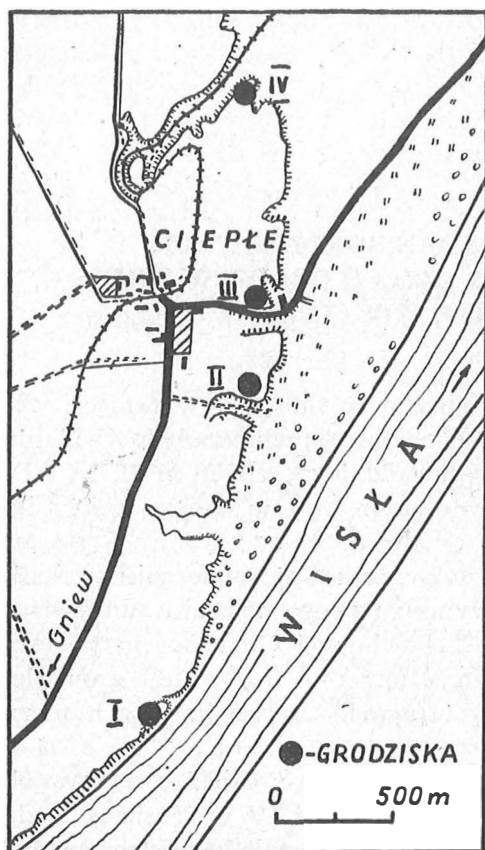
Jednocześnie dokonano zmiany dotychczasowej numeracji grodzisk wprowadzonej przez W. Łęgę¹. W wyniku nowego podziału administracyjnego grodzisko znajdujące się w Dybowie pod Gniewem przynależy obecnie do wsi Ciepłe i zostało oznaczone numerem I. Pozostałe grodziska zamiast numeracji W. Łęgi I, II, III otrzymały dalsze kolejne numery II, III i IV.

Niniejsze opracowanie zawiera dane uzyskane z badań sondażowych prowadzonych równocześnie na grodziskach I, II i IV w czasie od 3 do 15 sierpnia 1970 r. Na grodzisku nr III prace wykopaliskowe prowadzone w późniejszym terminie będą kontynuowane w roku następnym, wobec czego wyniki ich opracowane zostaną oddzielnie.

Wieś Ciepłe leży w odległości 3 km na północny wschód od Gniewu na wysokiej terasie nadwiślańskiej wznoszącej się w swym najwyższym punkcie 68 m n.p.m. Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca Gniewu i ziemi gniewskiej pochodzi z r. 1229, kiedy książęta Świętopełk i Sambor wykonując testament brata ich Wacława nadali cystersom z Oliwy: „*terram Gymeu cum tota Wansca*”. Nie wiadomo, czy zakonnicy skorzystali z tej darowizny, ponieważ w krótkim czasie została ona odebrana przemocą przez księcia Sambora i w 1276 r. podarowana Krzyżakom, którzy z Gniewu uczynili siedzibę komturstwa i nadali osadzie prawo miejskie².

¹ W. Łęga, *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, Toruń 1929, s. 546, 547.

² K. Ślaski, *Podziały terytorialne Pomorza w XII-XIII wieku*, Poznań 1960, s. 199; Pomorze — Prusy, w: *Słownik geograficzny państwa polskiego i ziem historycznie z Polską związanych*, pod red. A. Arnolda, Warszawa 1936, s. 1512.

Mapa. Plan sytuacyjny Ciepłego, pow. Tczew, z zaznaczeniem czterech grodzisk (I, II, III, IV)

Map. Site plan of Ciepłe, Tczew showing the four fortified settlements (I, II, III, IV).

zajmującym kluczowe położenie geograficzne u ujścia Wierzyca do Wisły był przypuszczalnie dzisiejszy Gniew. Na jego terenie znajdowały się dwa grody³. Wnioskując z literatury i z danych źródłowych, na okres wczesnego średniowiecza przypada intensywny rozwój gospodarczy Gniewu i okolic, na co istotny wpływ miał fakt położenia ich przy szlaku handlowym, wzmiankowanym w źródłach z XIII w. jako „via regia”. Szlak ten wiódł z Kujaw i Wielkopolski do Gdańska, a rozgałę-

Okolice Gniewu rozciągają się wzdłuż doliny zachodniego brzegu Wisły, od południa i zachodu ogranicza je rzeka Wierzyca. Z uwagi na głębę, sieć hydrograficzną oraz klimat należą one do najbardziej urodzajnych terenów. Te czynniki przypuszczalnie zdecydowały, że stosunkowo wcześniej rozwinęło się tutaj osadnictwo, którego początki sięgają jeszcze epoki kamienia, a w okresie wczesnośredniowiecznym przyjmuje ono formę zwartą, czego dowodem może być pobudowanie dość licznych osad i grodów na tym terenie. Z badań archeologicznych wiadomo, że idąc krawędzią płaskowyżu od Pelplina wzdłuż rzeki Wierzyca do Gniewu oraz na północ od niego na przestrzeni około 15 km znajduje się szereg grodzisk, których jednakowe położenie geograficzne na wysokich skarpach i nad brzegami parowów schodzących do dolin rzecznych każe domyślać się podobnego ich przeznaczenia. Są to w kolejności: Janiszewy, Brody (na zachód od Gniewu), Ciepłe I—IV, Gronowo, Lignowy i Garc Wielki. Centralnym punktem, w którym zbiegały się dwie linie grodzisk,

³ E. Rozenkranz, *Początki i ustrój miast Pomorza Gdańskiego do schyłku XIV stulecia*, Gdańsk 1962, s. 105.

zienie w kierunku zachodnim następowało w Gniewie⁴ i kierowało się wzdłuż Wierzycy ku Pelplinowi i Starogardowi. Przy głównym szlaku biegnącym do Gdańska, na skraju wysoczyzny nadwiślańskiej w Ciepłym rozciągają się w odległości 2—3 km od siebie grodziska I—IV, pełniące funkcję z jednej strony być może punktów obronnych, osłaniających od północy Gniew i okolice, a z drugiej strony strzegących szlaku lądowego i wiślanego.

Dotychczas wszystkie cztery grodziska nie były badane systematycznie. Informacje o nich zawarte w pracy W. Łęgi⁵ i w starszej literaturze⁶ oraz w archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku pochodzą z badań powierzchniowych i przypadkowych znalezisk dokonanych na terenie Ciepłego.

Jak wynika z literatury i z dotychczasowych odkryć, najważniejsze spośród grodzisk prawdopodobnie było Ciepłe III, skąd pochodzi największa ilość materiału zabytkowego⁷. Poza tym znaleziska przypadkowe w postaci dużej ilości żużla na grodzisku I sugerowały istnienie tam — być może — ośrodka wytwórczości metalurgicznej.

Grodziska II i IV, jak wykazały badania sondażowe, pełniły przypuszczalnie funkcję punktów strażniczych, szczególnie grodzisko IV. Grody tego typu są znane zarówno z terenu Pomorza, jak i Wielkopolski⁸.

Poza grodziskami znane są z terenu Ciepłego inne stanowiska archeologiczne datowane na okres neolitu, epokę żelaza, okres wpływów rzymskich i wczesnośredniowieczny. Z okresu neolitu znaleziono narzędzia krzemienne i kamienne⁹ oraz ceramikę kultury pucharów lejkowa-

⁴ E. Rozenkranz, o.c., s. 105—106.

⁵ W. Łęga, o.c., 546, 547.

⁶ Starszą literaturę podaje W. Łęga, o.c., s. 547.

⁷ W. Łęga, o.c., s. 546; A. Lissauer, *Die praehistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen*, Leipzig 1887, s. 192—193; „Amtlicher Bericht über die Verwaltung naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums”, Danzig 1896, s. 48; M. Toepfen, *Mitteilungen über einige alte Burgwälle in der Umgegend von Mewe*, „Altpreussische Monatsschrift”, Bd. 32, Königsberg 1895, s. 505—509.

⁸ Z powstaniem państwa rozpoczyna się także budowa stałych punktów oporu o charakterze wyłącznie militarnym. Niektóre grody i inne punkty schronieniowe nie zawsze były zamieszkiwane. Przebywano w nich jedynie w czasie zagrożenia zewnętrznego. Według informacji „Rocznika Kapituły Poznańskiej”, *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. 6, s. 29, gród był strzeżony tylko przez 3 ludzi. B. Miśkiewicz, *Rozwój stałych punktów oporu w Polsce do poł. XV w.*, Poznań 1964, s. 101, 220.

⁹ *Słownik geograficzny państwa polskiego...*, s. 1035.

tych, jak też kultury amfor kulistych¹⁰. W 1855 r. odkryto przypadkowo grób skrzynkowy z popielnicami z okresu Hallstatt D¹¹. W 1876 r. również dokonano odkrycia grobu skrzynkowego z ceramiką, ułamkami brązowych kółek i łańcuszków oraz paciorkami glinianymi¹².

W latach siedemdziesiątych XIX w. właściciel majątku w Ciepłym Rudolf Fibelkorn przeprowadził na własną rękę badania powierzchniowe i sondażowe na terenie wzgórz i parowów wchodzących w obręb wsi i okolic, gromadząc pokaźny zbiór zabytków z różnych okresów, pochodzących przede wszystkim z cmentarzyska z grobami jamowymi, szkieletowymi i popielnicowymi z okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich, które od 1893 r. było badane systematycznie przez Mathesa, Schmidta i Kumma. W skład inwentarza wchodziły popielnice, zapinki, kocioł, miecz i grot oszczepu¹³. W latach 1880 i 1896 dokonano przypadkowo odkrycia skarbu z okresu wczesnego średniowiecza, składającego się z 1 denara Antonina Piusa z fibulą i paciorkami oraz 1 denara Antonina Piusa i złotego wisiorka z filigranu¹⁴. Poza tym z okresu wczesnego średniowiecza pochodzi odkryte przypadkowo w końcu XIX w.¹⁵ cmentarzysko szkieletowe, na którym odsłonięto 6 grobów. Dwa z nich z zachowanymi śladami trumien (grób V męski i grób VI kobiety) w porównaniu z grobami pozostałymi były bardzo bogato wyposażone i zawierały między innymi przedmioty importowane. Szczególnie interesujący był grób męski — uzbrojonego jeźdźcy, wyposażony w żelazny miecz dwusieczny „damaszkowany” o głowni płaskiej z jelcem i głowicą inkrustowaną miedzią i srebrem, żelazny grot włóczni, wędzidło żelazne, 2 strzemiona, 1 ostrogę, sprzączkę od pasa, 2 małe noże żelazne, ramię brązowe wagi, 10 żelaznych odważników wagowych platerowanych brą-

¹⁰ A. Szymańska, *Nowe odkrycia na Pomorzu Gdańskim w roku 1968*, „Pomorania Antiqua”, t. 4, 1971.

¹¹ G. Ossowski, *Porzecze Wierzyca i przyległe mu wybrzeża rzeki Wisły pod względem archeologicznym. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, t. 6, Kraków 1880, s. 70, dane archiwalne Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

¹² A. Lissauer, o.c., s. 95, dane archiwalne Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

¹³ A. Schmidt, *Das Gräberfeld von Warmhof bei Mewe*, „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin 1902, s. 97, 163; E. Blume, *Die Germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Würzburg 1912, s. 165; J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenzeit*, Leipzig—Würzburg 1919, Bd. 2, s. 82 i 83; A. Lissauer o.c., s. 127, 156.

¹⁴ A. Lissauer, o.c., s. 156; M. Gumowski, *Moneta rzymska w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 10, 1958, s. 113.

¹⁵ „Amtlicher Bericht...”, s. 48, dane archiwalne Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

zową blachą, 1 misę brązową w ułamkach, misę drewnianą i 20 gwoździ żelaznych do trumny¹⁶.

Przeprowadzone badania powierzchniowe na terenie wsi Ciepłe przez pracowników Muzeum Archeologicznego w Gdańsku w latach 1958—1970 wzbogaciły kartotekę Ciepłego dalszymi, nowymi stanowiskami archeologicznymi z okresu wczesnego i późnego średniowiecza¹⁷.

Niniejszy artykuł miał na celu przedstawienie stanowisk archeologicznych odkrytych dotychczas w okolicy Gniewu i Ciepłego, świadczących o ciągłości osadniczej począwszy od neolitu aż po wczesnośredniowiecze. Jednocześnie przedstawiono czynniki warunkujące intensywność osadnictwa w tym rejonie.

Szersze problemowe opracowanie zespołu osadniczego na terenie wsi Ciepłe ukaże się po zakończeniu prac wykopaliskowych na grodzisku III oraz przeprowadzeniu badań na cmentarzysku z okresu wpływów rzymskich.

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

PRELIMINARY REMARKS ON SOUNDINGS CARRIED OUT IN THE RUINS OF THREE FORTIFIED SETTLEMENTS (I, II and IV) AT CIEPŁE, TCZEW DISTRICT

Summary

In the summer of 1970, within the framework of verifying fortified settlement ruins in East Pomerania, the Gdańsk Archaeological Museum carried out soundings in three Early Mediaeval fortified settlements, Nos. II, III and IV, also one Late Mediaeval fortified settlement No. I, at Ciepłe, Tczew district (Fig. 1). Simultaneously, changes were made in the numbering of fortified settlements introduced by W. Łęga. The fortified settlement at Dybowo near Gniew, now belongs to the village of Ciepłe and has been numbered I, the remaining I, II, III having been given the following consecutive numbers II, III and IV.

In volume V of the annual „Pomorania Antiqua”, data originating from soundings carried out simultaneously in fortified settlements I, II and IV have been taken into account. The results of work carried out later in fortified settlement III will be worked out separately.

The village of Ciepłe lies 3 km. north-east of Gniew, on a high terrace on the banks of the Vistula. The Gniew region stretches along the valley of the Vistula west bank, and is bordered to the south and west by the River Wierzyca.

¹⁶ J. Żak, *Czy grób uzbrojonego jeźdźcy z Ciepłego, pow. tczewski jest grobem skandynawskim?*, „Archeologia Polski”, t. 1, 1957, s. 164—178.

¹⁷ Archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku.

Because of the soil, hydrographic network and climate, this region is one of the most fertile. These factors probably influenced settlement as early as the beginning of the Stone Age. Numerous settlements and fortified settlements from the Early Middle Ages are known. The fortified settlement ruins in Ciepłe lie on the main trade route, known from XIIIth century literature, as the „via regia”, and stretch out at distances of 2—3 km. from each other. Their function was probably that of defence posts, protecting Gniew and district from the north, and guarding the land and river routes on the other hand. Apart from the fortified settlements from around Ciepłe, other archaeological sites from the Neolithic Period, Iron Age, Roman Influence Period and Early Mediaeval Period are known, these proving continuity of settlement